

Artykuł

Artykuł

Wiesław Babik

Dostęp polskich bibliotek do światowych źródeł informacji

Rozwój technologii informatycznych i informacyjnych wraz z rozwojem odpowiednich narzędzi komunikacyjnych spowodował, że biblioteki i zawód bibliotekarza w Polsce ulegają zmianie. Dla polskiego społeczeństwa przekształcającego się w społeczeństwo informacyjne oraz zdążającego do Unii Europejskiej duże znaczenie ma nie tylko informacja o swoich zbiorach w znacznym stopniu już w postaci elektronicznej, lecz także dostęp do światowych źródeł informacji. Biblioteki jako instytucje nastawione na zaspakajanie potrzeb informacyjnych ich użytkowników z gromadzących zbiory przekształcają się w instytucje stwarzające dostęp również do zbiorów innych bibliotek.

Wzrost zastosowań komputerów pozwala polskim bibliotekom na wprowadzanie nowych sposobów zarządzania informacją, w tym dostępu do źródeł informacji. Rozwój sieci telekomunikacyjnych stworzył nowe możliwości przekazu i rozpowszechniania informacji. Problem fizycznego oddalenia odbiorcy informacji od jej źródła i szybkość przekazu zaczęły tracić na znaczeniu. Wykorzystanie tych technologii w bibliotekach polskich doprowadziło do powstawania komputerowych systemów i sieci bibliotecznych, dzięki którym może spełniać się odwieczne marzenie bibliotekarzy o wspólnym katalogowaniu, o wspólnych zbiorach, wzajemnym korzystaniu ze swoich zasobów i katalog [1]. Powstanie i rozwój nowych nośników informacji, w tym CD-ROM-ów, zmniejszyło koszty korzystania lokalnego, tzn. bez pośrednictwa sieci telekomunikacyjnej, z dużych baz danych typu katalogowego, bibliograficznego, czy faktograficznego.

Konsekwencją tych zmian w bibliotekach polskich stało się przesunięcie akcentu z gromadzenia zbiorów na dostęp do źródeł informacji, co nie było możliwe w przypadku źródeł tylko w postaci drukowanej. Biblioteki prócz lokalnych źródeł (np. katalogi bibliotek) uzyskują również dostęp do źródeł zewnętrznych takich, jak bibliograficzne i katalogowe bazy danych, serwisy informacyjne, dane dostępne online. Biblioteki udostępniają więc nie tylko własne zbiory, lecz dzięki sieciom komputerowym, nowym technikom przekazu i powielania informacji oraz wypożyczeniom międzybibliotecznym, czy elektronicznemu dostarczaniu dokumentów, także zbiory innych bibliotek i systemów.

Przeobrażenia te doprowadziły także do zmiany samego pojęcia biblioteki. Stopniowo następuje odejście od tradycyjnej biblioteki bazującej na własnych zbiorach i własnych katalogach na rzecz biblioteki oferującej dodatkowo dostęp do zbiorów i źródeł innych bibliotek i serwisów informacyjnych. Obecnie technologia komputerowa umożliwia dostęp do zasobów i źródeł informacji bez konieczności przychodzenia do biblioteki. Ewolucja technologii informacyjnej prowadzi więc od traktowania biblioteki wyłącznie w kategoriach budynku czy instytucji do pojmowania jej jako organizacji będącej sumą źródeł informacyjnych do których umożliwia dostęp.

Obecnie znaczna część polskich bibliotek ma już dostęp do Internetu. Poza OPAC-iem (Online Public Access Catalogue), który umożliwia dostęp do katalogów poszczególnych bibliotek istnieje możliwość elektronicznego zamawiania i dostarczania online nawet dokumentów prymarnych dostępnych na nośnikach elektronicznych. Dotyczy to w szczególności nowych źródeł informacji dokumentalnej, pełnych tekstów dokumentów, książek i czasopism elektronicznych .

Formy dostępu do źródeł informacji

W ciągu ostatnich lat, głównie za sprawą pojawienia się Internetu, wydatnie wzrósł stopień dostępu polskich bibliotek do światowych źródeł informacji. Rejestr możliwości dostępu bibliotek polskich do światowych źródeł informacji może stanowić wydawany co

roku przez Komitet Badań Naukowych informator pt. Wykaz czasopism naukowych i innych nośników informacji naukowej importowanych do Polski [6]. Publikacja ta na 1999 r. zawiera informacje o importowanych do Polski 18.517 tytułach czasopism zagranicznych w 49.643 egzemplarzach prenumerowanych oraz otrzymywanych drogą wymiany i darów przez 485 bibliotek, które w 1998 roku uzyskały z Komitetu Badań Naukowych środki na dofinansowanie importu czasopism i baz danych na 1999 rok, 326 bazach danych na nośnikach magnetycznych i optycznych (CD-ROM), oraz wykaz 23 baz danych udostępnianych przez sieć rozległą, metropolitalną lub lokalną a posadowionych na 8 serwerach. Informator ten jest dostępny w formie wydawnictwa zwartej, na nośniku magnetycznym oraz w wersji dostępnej w Internecie posadowionej na stronie WWW pod adresem www.kbn.gov.pl/inne/bazy/

Informację o zagranicznych komputerowych bazach danych o nauce i technice dostępnych w Polsce oferuje również publikowany przez Ośrodek Przetwarzania Informacji katalog pt. Komputerowe bazy danych o nauce i technice [3], eksploatowany także w formie bazy danych pod adresem www.opi.org.pl

Bazy danych na CD-ROM

Polscy bibliotekarze od samego początku z entuzjazmem przyjęli technologię dysków optycznych. Główne zastosowanie CD-ROM w polskich bibliotekach to obszary, w których mamy do czynienia z dużą ilością informacji nie podlegającej ciągłym zmianom: katalogi, słowniki, encyklopedie, zestawy danych graficznych (mapy, atlasy). Tendencją ostatnich lat jest przenoszenie na dyski optyczne dużych baz bibliograficznych i faktograficznych dostępnych dotychczas online. CD-ROM jako forma dostępu i źródło informacji jest tańszy od systemów online. Jest on więc poważnym konkurentem dla systemów informacyjnych działających w czasie rzeczywistym, oczywiście poza zastosowaniami, gdzie najważniejsza jest aktualność danych. CD-ROM uważany jest również za główną podporę zastosowań multimedialnych, pozwalających na interaktywne korzystanie z tekstu, dźwięku, obrazu i animacji.

Poza bazami danych o charakterze ogólnonaukowym takimi jak m.in. SCIENCE CITATION INDEX (USA¹), SOCIAL SCIENCE CITATION INDEX (USA), JOURNAL CITATION REPORT FOR THE SCIENCE CITATION INDEX (USA), JOURNAL CITATION REPORT FOR THE SOCIAL SCIENCE CITATION INDEX (USA) użytkownicy polskich bibliotek mają dostęp do baz danych na CD-ROM z prawie czterystu dziedzin. Najwięcej baz danych na CD-ROM dotyczy następujących dziedzin: badania środowiska, bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, biologii, biznesu i ekonomii, chemii, fizyki, geografii, górnictwa, historii, językoznawstwa, komputerów, matematyki, medycyny, nauk o Ziemi, prawa, religii i teologii, rolnictwa, socjologii, techniki i wojskowości. Wymieńmy przynajmniej niektóre z nich. I tak polskie biblioteki mają dostęp do prawie wszystkich bibliografii narodowych, które zostały opublikowane na CD-ROM. Obecnie udostępniają w większości amerykańskie bazy danych z dziedziny badania środowiska (m.in. CURRENT CONTENTS - AGRICULTURE, BIOLOGY AND ENVIRONMENTAL SCIENCES (USA), ENVIRONMENT ABSTRACTS PLUS (GBR), ENVIRONMENTAL SCIENCES AND POLLUTION MANAGEMENT (GBR) WASTEINFO (NLD), AQUALINE ABSTRACTS (USA), E-CD. ENVIRONMENTAL DEGRADATION, AMELIORATION AND CONSERVATION (GBR), ENVIRONMENTAL ROUTE NET (USA), WATER RESOURCES ABSTRACTS (GBR), bibliotekoznawstwa i informacji naukowej (m.in. BIOGRAPHY INDEX (USA), BOOK FIND (USA), INFORMATION SCIENCE ABSTRACTS PLUS (GBR), LISA PLUS (GBR), OCLC EDUCATION LIBRARY (USA), WORLD GUIDE TO LIBRARIES PLUS (DEU), biologii (m.in. BIOCHEMISTRY AND BIOPHYSICS CITATION INDEX (USA), CURRENT CONTENTS PROCEEDINGS - BIOMEDICAL, BIOLOGICAL AND AGRICULTURE SCIENCES (USA), biznesu i ekonomii (m.in. WORLD DEVELOPMENT INDICATORS (USA), WORLDWATCH DATABASE (USA), fizyki i chemii (m.in. CHEMBANK (USA), CHEMICAL ABSTRACTS (USA), CURRENT CONTENTS PROCEEDINGS - PHYSICAL, CHEMICAL AND EARTH SCIENCES (USA), 13TH CUMULATIVE INDEX OF CHEMICAL ABSTRACTS (USA), filozofii (m.in. BIOETHICSLINE (USA), PHILOSOPHERS INDEX (USA), geografii (m.in. GEOBASE (NLD), REGIOMAP. THE STATISTICAL TOPOGRAPHIC SOFTWARE OF THE REGIONS OF EUROPA (DEU), historii (m.in. HISTORICAL ABSTRACTS (USA), językoznawstwa (m.in. LLBA - LINGUISTICS AND LANGUAGE BEHAVIOR ABSTRACTS (USA), MLA INTERNATIONAL BIBLIOGRAPHY (USA), matematyki (m.in. APPLIED MATHEMATICS AND OPTIMIZATION (USA), MATH SCI DISC (GBR), NUMERISCHE MATHEMATIK (DEU), ZENTRALBLATT FUR MATHEMATIK UND COMPACTMATH (DEU), medycyny (m.in. CURRENT CONTENTS - CLINICAL MEDICINE (USA), EMBASE CD: PHARMACY (NLD), MEDLINE PROFESSIONAL (USA), prawa (m.in. IP LEX (CHE), JUSTIS EC REFERENCES SCAD AND SPICERS (NLD), psychologii (m.in. PSYCLIT (USA), teologii (m.in. ATLA RELIGION DATABASE (USA), INSEGNAMENTI DI GIOVANNI PAOLO II (ITA), OLD TESTAMENT ABSTRACTS (USA), sztuki (m.in. ART INDEX (USA), DESIGN AND APPLIED ARTS INDEX (GBR) i in.

Dostęp do niektórych baz danych na CD-ROM, zwłaszcza zawierających pełne teksty artykułów z czasopism jest możliwy również za pomocą sieci Internet. Dotyczy to m.in. MATH SCI NET (USA), PROCEEDINGS OF THE AMERICAN MATHEMATICAL SOCIETY (USA), TRANSACTIONS OF THE AMERICAN MATHEMATICAL SOCIETY (USA). Oczywiście

warunkiem skorzystania z tych baz danych jest dostęp do Internetu. W tym też względzie mamy jednak do czynienia z pewną barierą dostępu do informacji. Bariera ta jest pochodną obecnych możliwości korzystania z usług Internetu.

Stosunkowo szybko dostrzeżono możliwości wykorzystania dysku optycznego jako nośnika katalogów bibliotecznych. Rozwiązanie to ma w przypadku katalogów w zasadzie te same zalety i wady, co w przypadku baz danych. Wymaga to jednak pokonania dość poważnego problemu, jakim jest przygotowanie odpowiedniej liczby dysków CD-ROM z zapisanym na nich katalogiem. CD-ROM jest odpowiednim nośnikiem przede wszystkim dla katalogów centralnych. Dotyczy to w głównej mierze bibliotek dużych, o szczególnym znaczeniu, np. narodowych, np. Biblioteka Narodowa w Warszawie opracowuje i publikuje Centralny Katalog Czasopism Zagranicznych. Jego wersja elektroniczna jest również dostępna w postaci bibliograficznej bazy danych za pośrednictwem strony domowej Biblioteki Narodowej www.bn.org.pl. Ale pojawiają się także dyski zawierające katalogi pojedynczych bibliotek.

Katalog na CD-ROM zajmuje nie tylko mniej miejsca, jest tańszy od drukowanego. Poza tym stwarza on znacznie większe niż katalog drukowany możliwości korzystania z niego. Okazuje się jednak, że wykorzystanie narzędzi wyszukiwawczych przez użytkowników bibliotek jest niewspółmierne do ich możliwości.

Bazy danych na CD-ROM powodują zwiększenie liczby wypożyczeń międzybibliotecznych, wzrost wykorzystania czasopism zagranicznych a także nacisk ze strony użytkowników na zakup nowych tytułów. Notuje się spadek zainteresowania bazami online. Niektóre biblioteki rezygnują z dostępu online do tych baz, które posiadają na CD-ROM. To samo dotyczy dokumentów drukowanych. Nie są to jednak rozwiązania popularne wówczas, gdy dyski CD-ROM nie są dostępne w sieci, a więc może z nich korzystać tylko jeden użytkownik

Optyczne nośniki informacji pozytywnie wpływają na organizację i sposób funkcjonowania polskich bibliotek. Obszary informacyjne, w których do tej pory dominowały dokumenty drukowane, są obecnie wyposażane w mikrokomputery i dokumenty elektroniczne

Systemy biblioteczne i serwisy informacyjne online

Wśród systemów informacyjnych dostępnych online są serwisy informacyjne online oraz katalogi biblioteczne online [5]. W trybie online system jest udostępniany wszystkim użytkownikom będących abonentami komputerowych sieci regionalnych lub zachodnich serwisów informacyjnych. Serwisy informacyjne online to systemy wielobazowe. Do najbardziej popularnych zasobów informacyjnych dostępnych online należą m.in. DATA-STAR, DIALOG, ECHO, EUROBASES, ORBIT, STN. Są to systemy umożliwiające korzystanie z setek baz danych z różnych dziedzin nauki i techniki, np. serwisy informacyjne Unii Europejskiej ECHO i EUROBASES. W skład EUROBASES wchodzi siedem baz: CELEX, SCAD, ECLAS, SESAME, INFOÅ 92, RAPID, UROCRON. Drugi z serwisów ECHO (European Commission Host Organization) jest metabazą skierowaną do innych źródeł informacyjnych. Systemy te stale się rozwijają i ciągle są dołączane nowe bazy. Dostęp do wielu serwisów informacyjnych jest płatny. Przewodnik po światowych źródłach online można znaleźć pod adresem login.eunet.no/~presno/index.html.

Za pomocą sieci rozległej, metropolitalnej lub lokalnej użytkownicy polskich bibliotek mają obecnie dostęp do następujących baz danych: BIOTECHNOLOGY ABSTRACTS (GBR), CAMBRIDGE STRUCTURAL DATABASE (GBR), CHEMICAL ABSTRACTS (USA), CROSS FIRE + REACTIONS + ABSTRACTS (DEU), CURRENT CONTENTS (USA), series: AGRICULTURE, BIOLOGY AND ENVIRONMENTAL SCIENCES; LIFE SCIENCES; PHYSICAL, CHEMICAL AND EARTH SCIENCES, GMELIN (DEU), HISTORICAL ABSTRACTS (USA), INDEX TO SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROCEEDINGS (USA), INSPEC (GBR), LIFE SCIENCES COLLECTION (USA), MATH (DEU), MAURER SLEGER WERBER (USA), MEDLINE (USA) OVID CORE BIOMEDICAL COLLECTION (USA), PHILOSOPHERA S INDEX (USA), SCIENCE CITATION INDEX (USA), SCIENCE CITATION INDEX EXPANDED (USA), SOCIAL SCIENCE CITATION INDEX (USA), WASTEINFO (NLD), WILLEY (USA).

Internet

W świecie elektronicznej informacji Internet jest wykorzystywany w bibliotekach m.in. w celu:

- dostępu do elektronicznych katalogów bibliotek (OPAC);
- docierania do fachowej literatury przy pomocy transmisji plików tekstowych (FTP);
- dostępu i uczestnictwa w listach dyskusyjnych;
- elektronicznego zamawiania i dostarczania dokumentów (poczta elektroniczna).

Zasoby biblioteczne stanowią znaczącą ilościowo i jakościowo część ogólnych zasobów Internetu. Dzięki nim jest możliwy dostęp do katalogów bibliotecznych, znajdujących się w różnych bibliotekach na świecie, katalogów wydawniczych, bibliografii. Korzyścią jaką mamy z komputerowych katalogów włączonych do sieci rozległych jest m.in. możliwość

łatwego tworzenia bibliografii tematu nad którym pracujemy, czy sprawdzenia i uzupełnienia danych artykułu lub książki. Jedną z ważniejszych usług dostępnych przez Internet jest możliwość korzystania z centralnego katalogu bibliotek amerykańskich o nazwie OCLC (ang. Online Computer Library Center). Ważnym rodzajem zasobów bibliotecznych dostępnych za pomocą Internetu są archiwa pełnotekstowe, zwłaszcza bibliotek elektronicznych. W postaci elektronicznej przechowuje się i rozpowszechnia teksty wielu dokumentów, w tym czasopism elektronicznych. Dostęp do niektórych czasopism elektronicznych jest możliwy m.in. pod adresami <http://rosa.nbr.no/e-tids.html> czy <http://www.mannlib.cornell.edu/>. Szczególną pozycję wśród zasobów sieciowych zajmują tzw. magazyny elektroniczne. Są one zwykle rozsyłane za pośrednictwem poczty elektronicznej i adresowych list dystrybucyjnych.

Nowych możliwości w dostępie do informacji dostarczają obecnie systemy WWW, które dla bibliotek polskich stanowią swoiste informatoria o ich zasobach, ułatwiają korzystanie z ich katalogów a mając połączenia z innymi, pokrewnymi tematycznie bibliotecznymi zasobami Internetu wiążą biblioteki we wspólne sieci i systemy. ²

Przyszłość polskich bibliotek

Współczesne technologie informatyczne i informacyjne oferują polskim bibliotekom pomoc w zarządzaniu informacją biblioteczną: korzystaniu z katalogów, wyszukiwaniu informacji, w zdalnym dostępie do informacji oraz dostarczaniu użytkownikom bibliotek dokumentów.

Usługi Internetu dostarczają bibliotekom polskim i ich użytkownikom wiele nowych możliwości dostępu do zautomatyzowanych katalogów, zasobów, archiwów i serwisów informacyjnych na świecie. Polskie biblioteki coraz bardziej włączają się do wymiany informacji elektronicznej nie tylko umożliwiając swoim użytkownikom dostęp do zasobów innych bibliotek zawierających światowe źródła informacji, do bibliotek wirtualnych lecz także tworzą i oferują "rodzime" źródła informacji stając się przez to częścią tychże bibliotek. Dzięki oferowanym serwisom elektronicznym polskie biblioteki przyszłości raczej będą rodzajem usług, niż instytucjami. Polscy bibliotekarze przyszłości są przygotowywani nie tylko do kultywowania tradycyjnych wartości bibliotekarskich, lecz także do świadczenia usług informacyjnych w różnych miejscach, niekoniecznie w bibliotece. Mają to być specjaliści od informacji, świadczący usługi informacyjne poprzez sieć.

Przypisy

1. Wykaz trzyliterowych kodów nazw krajów zaczerpnięto z normy ISO 3166
2. Jednym z globalnych przewodników po zasobach sieciowych, głównie po katalogach bibliotek, jest program Hytelnet. Umożliwia on dostęp online do katalogów bibliotek zwanych wirtualnymi, w których użytkownik przebywa tylko teoretycznie, praktycznie pozostając przy swoim lokalnym komputerze .

Literatura

1. Babik W., Rykaczewska-Wiorogorska B.: Telematyka - koncepcja i wykorzystanie w społeczeństwie informacyjnym. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1998 nr 1(71) s. 63-72.
2. Chmielewska-Gorczyca E.: Biblioteka wirtualna - wizja czy rzeczywistość. "Przegląd Biblioteczny" 1996 z. 2/3 s.117-131.
3. Komputerowe bazy danych o nauce i technice. Wyd.II. Warszawa: Ośrodek Przetwarzania Informacji 1995.
4. Kuligowska K.J.: Książka elektroniczna - chwilowa moda czy zwiastun rewolucji w bibliotekach? "Bibliotekarz" 1997 nr 1 s.19-21.
5. Pulikowski A.: Internetowe serwisy wyszukiwawcze w informacji naukowej. "Praktyka i Teoria Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej" 1999 nr 1 s. 3-8.
6. Wykaz czasopism naukowych i innych nośników informacji naukowej importowanych do Polski w 1999 r. T. I-III. Warszawa: Komitet Badań Naukowych 1999.